

STUDIA METODOLOGICZNE

Radosław ANTCZAK

Koncepcja i pomiar zasobności gospodarstw domowych

Majątek, bogactwo czy zamożność to pojęcia rzadko stosowane w naukach ekonomicznych lub społecznych. Analiza sytuacji finansowej gospodarstw domowych i jednostek skupiona jest na dochodzie i konsumpcji jako zmiennych obserwowanych możliwych do pomiaru i analizy. Bogactwo jest zmienną bardziej złożoną, trudną do obserwacji na podstawie bieżących przepływów, a jednocześnie najbardziej ekscytującą. Być może dlatego bogactwo jest przedmiotem doniesień portali plotkarskich, opracowań prasowych (np. ranking najbogatszych Polaków) czy raportów banków i instytucji finansowych (np. Allianz Global Wealth Report czy Credit Suisse — Global Wealth). Zestawienia te skupiają się na jednostkach posiadających ekstremalnie duży majątek bądź na zagregowanej wartości majątku (głównie finansowego) mieszkańców danego kraju. Nie dotyczą one jednak znaczenia tego zjawiska dla rozwoju gospodarczego.

Już teoria dochodu permanentnego opisana przez M. Friedmana (1957) wprowadziła długookresową perspektywę do analiz konsumpcji. Konstrukcje teoretyczne permanentnego dochodu i permanentnej konsumpcji (w okresie całego życia) łączą się przez pojęcie majątku, który generowany jest przez przepływy dochodu i odpływy przeznaczane na konsumpcję. Jednak, jak pisał M. Friedman, permanentny dochód czy konsumpcja nie są obserwowane, ich pomiar, a zatem praktyczne zastosowanie do analiz ekonomicznych jest ograniczone.

Podstawy teoretyczne analiz zasobności w Polsce wywodzą się z finansów i rachunkowości. Według Cz. Bywalca (2009) podstawowym źródłem informa-

cji o zasobach majątkowych gospodarstwa domowego powinien być jego bilans majątkowy, choć w praktyce finansów i rachunkowości taki dokument nie istnieje. Autor proponuje prowadzić analizę bilansu majątkowego, podobnie jak analizę bilansu przedsiębiorstwa, przez ustalenie wielkości i wartości majątku, jego struktury i źródeł pochodzenia, zmian wielkości czy efektywności wykorzystania. Takie podejście napotyka jednak na istotne problemy praktyczne. Gospodarstwa domowe nie mają bowiem obowiązku ani zwyczaju dostarczania informacji o swoim majątku. Dlatego stosowane są dwa, niedoskonałe ze swej natury, podejścia do źródeł danych.

Jednym jest wykorzystanie danych zagregowanych, które GUS stosuje przy tworzeniu rachunku finansowego sektora gospodarstw domowych jako składowe PKB. Właśnie takie podejście zastosowała M. Zachłód-Jelec (2008) do analizy bogactwa gospodarstw domowych jako odzwierciedlenia konsumpcji. Jednak ograniczeniem takiej metody jest możliwość zastosowania tylko wielkości globalnych, czyli bogactwa i konsumpcji wszystkich gospodarstw domowych w Polsce.

Innym podejściem jest korzystanie z informacji uzyskiwanych bezpośrednio od gospodarstw domowych. T. Panek, na podstawie danych z badania *Diagnoza Społeczna*, do miar zasobności materialnej zalicza m.in. fakt posiadania wybranych dóbr materialnych oraz oszczędności i przybliżenie ich wielkości przez porównanie do dochodów gospodarstwa domowego oraz fakt zadłużenia gospodarstw domowych i przybliżenie jego wielkości przez porównanie do dochodów gospodarstwa domowego (*Diagnoza...*, 2011). Tak ograniczony i „miękki” zakres informacji wynika właśnie z problemów w uzyskaniu od badanych osób danych dotyczących monetarnej wielkości majątku. Jest to szczególnie trudne w polskiej kulturze, w której pojęcie bogactwa ma często konotacje negatywne i gdzie nikt publicznie nie wypowiedziałby głośno kwestii Gordona Gekko z filmu pt. *Wall Street*: „chciwość jest dobra”.

Trudności z oszacowaniem wielkości majątku stanowią ograniczenie analiz finansowych gospodarstw domowych, jednak istotność tej kategorii ujawnił dopiero kryzys finansowy z roku 2008, gdy część gospodarstw domowych nie mogła utrzymać możliwości konsumpcyjnych z powodu spadku dochodów i obniżenia wartości posiadanego majątku. Problemy te dostrzegły międzynarodowe instytucje ekonomiczne. Najbardziej zaawansowane prace prowadzi w tym zakresie OECD, organizując grupę ekspertów, której zadaniem było stworzenie ramowych zasad statystyki dochodów, wydatków i zasobności gospodarstw domowych. Artykuł ten przedstawia podsumowanie prac tej grupy w zakresie koncepcji, definicji, klasyfikacji i pomiaru zasobności gospodarstw domowych¹.

¹ W dyscyplinach ekonomicznych używa się przede wszystkim pojęcia „majątek”, a także „aktywa”, a w języku potocznym — bogactwo, zamożność, majątność. Przegląd pojęć w tym zakresie można znaleźć w pracy Zachłód-Jelec M. (2008). Na potrzeby tego tekstu użyto pojęcia „zasobność gospodarstw domowych” jako najmniej nacechowanego kontekstami emocjonalnymi.

Wzrost gospodarczy to zjawisko krótkotrwale w rozwoju cywilizacji. Do rozpoczęcia rewolucji przemysłowej wynosił on średnio ok. 0,1% rocznie, co oznaczało podwojenie dobrobytu społeczeństwa po 720 latach. Zmiany w jakości życia były właściwie niezauważalne — syn żył tak samo, jak ojciec i był pewien, że jego syna czeka również to samo. Dopiero od XVIII w. zaczyna się to zmieniać, aż do sytuacji, gdy w połowie XX w. wzrost wynosił rocznie ok. 2,1%. Taka zmiana spowodowała możliwość podwojenia dobrobytu społeczeństwa w ciągu 34 lat².

Przyjęło się, że rozwój gospodarczy mierzony jest przede wszystkim produkcją globalną (PKB), na którą składają się: produkcja, konsumpcja, zapasy i akumulacja przedsiębiorstw, gospodarstw domowych, instytucji publicznych i organizacji pozarządowych.

Koncepcja PKB została stworzona przez Simona Kuznetsa i przedstawiona po raz pierwszy w 1934 r. Wskaźnik ten był krytykowany właściwie od początku. Sam Kuznets zwracał uwagę w raporcie przed Kongresem Stanów Zjednoczonych, że ludzki umysł ma tendencję do upraszczania skomplikowanych sytuacji. Upraszczenie takie może prowadzić do błędnych wniosków, jeśli kryteria pomiaru nie są jasno określone. Pomiar dochodu krajowego jest właśnie takim przykładem, szczególnie dlatego, że znajduje się w centrum konfliktów sprzecznych grup interesu. Dobrobyt ekonomiczny (*economic welfare*) nie może być odpowiednio mierzony, jeśli nie jest znana dystrybucja dochodu. Co więcej, żadna metoda pomiaru dochodu nie szacuje wysiłków podejmowanych w celu uzyskania dochodu. Dlatego dobrobyt krajów może w niewielkim stopniu opierać się na mierzonym PKB³.

W latach 60. ub. wieku krytyka PKB przyjęła postać propozycji stworzenia konkretnych wskaźników. J. Drewnowski i W. Scott (1966) proponowali ogólny wskaźnik poziomu życia, który zawierał cząstkowe wskaźniki dotyczące: edukacji, zdrowia, warunków mieszkaniowych, odżywiania, czasu wolnego, bezpieczeństwa i dochodów. Z kolei W. D. Nordhaus i J. Tobin (1972) w swoim mierniku dobrobytu ekonomicznego (*Measure of Economic Welfare*) stworzyli addytywny model, biorąc za punkt wyjścia PKB korygowany (dodatkowo) o wartość czasu wolnego, pracy niezarobkowej (np. w gospodarstwie domowym) oraz (ujemnie) koszty zniszczeń w środowisku naturalnym.

Znany jest również komentarz Roberta F. Kennedy'ego, który mówił w 1968 r., że „PKB mierzy zanieczyszczenie powietrza, reklamy papierosów, więzienia i liczbę głów jądrowych, liczbę samochodów policyjnych i programów telewizyjnych gloryfikujących przemoc. Nie mierzy jednak zdrowia, jakości edukacji i przyjemności wynikającej z zabawy dzieci. Nie mierzy piękna poezji i trwałości małżeństw ani inteligencji debaty publicznej. Mierzy wszystko poza tym, co

² Pachon W. (2009), s. 15.

³ Kuznets S. (1934), s. 5—7.

czyni życie wartościowym” (Constanza i in., 2009). Ten fragment przemówienia w dość obrazowy, choć może przerysowany sposób pokazuje, czym jest, a czym nie jest PKB. W założeniach nie był i nie jest miernikiem jakości życia społeczeństwa, choć za taki został uznany, przede wszystkim z tego powodu, że:

- wzrost PKB jest pozytywnie skorelowany z poprawą warunków życia,
- PKB ma opisaną metodologię, jest wyliczany i publikowany regularnie, podczas gdy dotychczas nie ustalono jednego, powszechnie akceptowanego miernika jakości życia.

Po konferencji ONZ w Bretton Woods w 1944 r. PKB stał się powszechnie stosowanym wskaźnikiem do pomiaru stanu gospodarki kraju. Potrzeba było dopiero kryzysu finansowego z 2008 r., by oprócz krytycznej analizy PKB jako miernika dobrobytu, pojawiły się także próby stworzenia miar alternatywnych.

Niemal równocześnie OECD i Komisja Europejska opublikowały teksty zarówno krytykujące PKB jako jedyny miernik dobrobytu społeczeństw, jak i proponujące nowe podejście. Dla autorów raportu *Beyond GDP...* (Constanza i in., 2009) punktem wyjścia był pogląd, że PKB nie stworzono do pomiaru dobrobytu. Kwestionują oni również ideę wzrostu gospodarczego jako synonimu poprawy dobrobytu. Z kolei autorzy tzw. raportu Stiglitz’a jako nieodzowny element analizy rozwoju społecznego proponują uwzględnienie perspektywy mikro, a więc gospodarstw domowych i jednostek oraz zwrócenie uwagi na nierówności, a nie tylko miary średnie (Stiglitz i in., 2009). W obu przypadkach PKB nie może być zastosowany.

W 2010 r. OECD zdecydowała się stworzyć międzynarodową grupę ekspertów, by odpowiedzieć na te wyzwania.

GRUPA EKSPERCKA OECD

W czerwcu 2010 r. na spotkaniu Komitetu Statystyki OECD dyskutowano propozycję Urzędu Statystycznego Kanady, aby stworzyć ramy dla statystyki dotyczącej dochodów, wydatków i zasobności gospodarstw domowych. Propozycja ta zyskała poparcie wielu krajów i w konsekwencji w listopadzie 2010 r. OECD powołała grupę ekspercką w zakresie statystyki mikro dochodów, wydatków i zasobności gospodarstw domowych (*OECD Expert Group on Micro Statistics on Income, Consumption and Wealth*). Celem jej prac było opracowanie zasad tworzenia, przetwarzania, analizy i publikacji statystyki mikro (czyli dotyczącej gospodarstw domowych i jednostek) na temat trzech wymiarów oceny sytuacji finansowej gospodarstw domowych, czyli dochodów, konsumpcji i zasobów, a także próba zaproponowania metod łącznej analizy wszystkich trzech wymiarów.

Dlaczego prace grupy uznano za konieczne? Dane pochodzące z rachunków narodowych dostarczają informacji zagregowanych — średni dochód nie mówi, ile gospodarstw domowych jest ubogich oraz jaka jest ich charakterystyka. Z kolei dane mikro są zazwyczaj jedno- lub dwuwymiarowe (dochody i kon-

sumpcja). Pomiar dystrybucji dochodów, wzorów konsumpcji i posiadanego majątku może dostarczać kluczowych informacji do kształtowania polityki społecznej, a pomiar zależności między zmiennymi ekonomicznymi na poziomie gospodarstwa domowego dostarcza dodatkowych informacji i pozwala np. zidentyfikować ubóstwo wielowymiarowe bądź wielkość i charakter grupy gospodarstw domowych zagrożonych ryzykiem utraty płynności finansowej (np. z powodu zadłużenia). Dlatego łączna analiza wszystkich aktywów finansowych w gospodarstwie domowym ma kluczowe znaczenie w kształtowaniu polityki gospodarczej i ocenie ryzyka wynikającego z szoku finansowego czy występującego na rynku pracy.

Efektom prac grupy eksperckiej jest przygotowanie dwóch publikacji jako zasad rekomendowanych przez OECD.

Publikacja pierwsza — *Wytyczne mikrostatystyki zasobności materialnej gospodarstw domowych (Guidance on Micro Statistics on Household Wealth)* ma na celu zebranie i przedstawienie wytycznych i standardów statystyki zasobności ekonomicznej gospodarstw domowych, podaje koncepcje, definicje, klasyfikacje oraz wytyczne dotyczące zbierania, analizy i publikacji danych w celu zapewnienia jakości zebranych informacji.

Druga publikacja — *Stworzenie ramowych zasad prowadzenia zintegrowanych badań dochodów, wydatków i zasobności ekonomicznej gospodarstw domowych (Framework for Statistics on the Distribution of Household Income, Consumption and Wealth)* przedstawia: informacje na temat dobrostanu materialnego, ramowe zasady statystyki dochodów, wydatków i zasobności materialnej, najważniejsze definicje i klasyfikacje, metody pomiaru i analizy w skali mikro, a także zasady prowadzenia zintegrowanych analiz tych trzech wymiarów (*OECD Framework...*, 2013).

Uczestnikami grupy byli eksperci z 18 urzędów statystycznych z następujących krajów: Australia, Dania, Holandia, Izrael, Japonia, Kanada, Korea Płd., Meksyk, Nowa Zelandia, Polska, Portugalia, Rumunia, Stany Zjednoczone, Szwecja, Szwajcaria, Węgry, Wielka Brytania i Włochy (reprezentowała je ekspertka tamtejszego Banku Centralnego) oraz przedstawiciele: Europejskiego Banku Centralnego, Eurostatu, Komitetu Ekonomicznego Narodów Zjednoczonych, Luxembourg Income Study (niekomercyjna organizacja badawcza i centrum danych na temat dochodów, konsumpcji i zasobności) i OECD.

W latach 2011 i 2012 prace ekspertów prowadzone były głównie w ramach krajowych organizacji, odbyły się też dwa spotkania w Paryżu oraz spotkanie podsumowujące działania grupy w sierpniu 2012 r. w Bostonie.

OECD zdecydowało się na kontynuację prac grupy eksperckiej w latach 2013 i 2014. Na podstawie rezultatów prac grupy sprecyzowano dwa zadania:

- empiryczną analizę wspólnej dystrybucji dochodów i zasobności ekonomicznej gospodarstw domowych (prace mają na celu określenie wskaźników, które w sposób wielowymiarowy ukazywałyby wspólną dystrybucję obu zmiennych);

- stworzenie syntetycznych zbiorów danych (prace dotyczą wsparcia krajowych urzędów statystycznych w tworzeniu zbiorów danych pochodzących z różnych źródeł, zawierających jak najszerszy zakres zmiennych opisujących sytuację ekonomiczną gospodarstw domowych).

Najważniejszym efektem działań grupy było włączenie wymiaru zasobności do analiz sytuacji materialnej gospodarstw domowych poprzez przedstawienie udziału zasobów w kształtowaniu dobrostanu materialnego, przedstawienie założeń teoretycznych oraz metod pomiaru zasobności materialnej.

DOBROSTAN MATERIALNY

W ostatnich latach do głównego nurtu ekonomii coraz częściej przenika pojęcie *well-being* na określenie społecznego, ekonomicznego i psychicznego rozwoju człowieka, przy czym występuje rozróżnienie na rozwój psychiczny (subiektywny) i materialny (ekonomiczny). Na określenie tego drugiego w języku polskim znacznie częściej stosowanym pojęciem jest dobrobyt (*welfare*), które jednak w języku angielskim dotyczy raczej alokacji zasobów i równowagi ogólnej oraz tzw. państwa dobrobytu (*welfare state*). Dlatego na potrzeby artykułu stosowane jest pojęcie dobrostanu, jako szersze i dotyczące wszystkich aspektów ludzkiego życia⁴.

W literaturze ekonomicznej istnieje wiele definicji dobrostanu, które można podzielić na trzy grupy definicji:

- ogólne, które nie wymieniają możliwych komponentów dobrostanu,
- te, które dzielą dobrostan na komponenty czy dziedziny lub określają warunki konieczne do oceny dobrostanu,
- skoncentrowane na jednym komponencie lub zestawie komponentów dobrostanu.

Badacze najczęściej wyróżniają dobrostan subiektywny (*subjective well-being*), na który składają się zadowolenie z życia (aspekt poznawczy) oraz afekt (pozytywny lub negatywny stan emocjonalny), ale pojęciu dobrostan często nadaje się bardzo szeroki zakres, włączając właściwie wszystkie aspekty życia człowieka.

Dobrze pokazuje to koncepcja europejskiego systemu wskaźników społecznych opracowana przez niemieckich naukowców pod auspicjami Komisji Europejskiej (Berger-Schmitt, Noll; 2000). Proponują oni kompleksowy system obejmujący zarówno obiektywne warunki materialne i subiektywnie postrzegany dobrostan na poziomie indywidualnym, jak i jakość społeczeństwa obejmująca pojęcia spójności, kapitału i włączenia społecznego, a także zrównoważonego rozwoju. Elementy związane z jakością społeczeństwa autorzy traktują jako

⁴ Przegląd pojęć dotyczących dobrostanu, jakości życia i stopnia zaspokojenia potrzeb szczegółowo opisano w pracy Słaby T. (2011).

komponenty indywidualnej jakości życia. Wskaźniki społeczne w ramach tej koncepcji są rozumiane jako wskaźniki realizacji celów rozwoju społecznego składającego się z trzech kategorii: jakości życia, spójności społecznej oraz zrównoważonego rozwoju. Proponowany przez autorów zestaw kilkudziesięciu wskaźników, choć większość z nich była i jest wykorzystywana przez międzynarodowe organizacje i naukowców, nie został przekształcony w stały system monitorowania i pomiaru.

Pomimo istnienia wielu różnych definicji dobrostanu, ich wspólne cechy to odniesienie się do zaspokojenia potrzeb, możliwości realizacji własnych zamierzeń oraz oceny własnego życia. Dobrostan jest niezwykle pojemnym i skomplikowanym pojęciem, jego pomiar wymaga zastosowania wielu metod i wskaźników. Według OECD na pomiar dobrostanu składają się⁵:

- materialne warunki życia (dobrostan materialny), które wyznaczają możliwości konsumpcyjne i zarządzanie własnymi zasobami;
- jakość życia, która obejmuje inne niż finansowe aspekty życia, a która kształtuje możliwości i sposób życia jednostek i społeczeństw;
- zrównoważony rozwój gospodarczy i naturalny, który zależy od tego, jak obecna działalność człowieka wpływa na różnorodne zasoby (naturalne, ludzkie, społeczne), przez co umożliwia utrzymanie takiego samego dobrostanu w przyszłości.

Przy tworzeniu zasad statystyki dochodów, wydatków i zasobności OECD zakłada kluczową rolę materialnych warunków życia dla ogólnego dobrostanu. Głównymi komponentami dobrostanu materialnego są dochody i zasobność. Dochody to przepływy zasobów materialnych do gospodarstw domowych i jednostek, natomiast zasobność odnosi się do wartości zasobów w określonym momencie. Dochód pozwala na zaspokojenie potrzeb i realizację celów, podczas gdy zasobność umożliwia utrzymanie poziomu zaspokojenia potrzeb w przyszłości.

Wiele badań dowodzi, że materialne warunki życia (głównie dochody) i dobrostan człowieka (takie jego wymiary, jak oczekiwana długość życia czy osiągnięcia edukacyjne) są pozytywnie skorelowane⁶. Jednak skala tej współzależności nie jest jednoznaczna, szczególnie jeśli bierzemy pod uwagę zmiany dobrostanu, różnice między jednostkami (ponieważ nie istnieje obserwowalna zmienna obrazująca użyteczność — ten sam dochód może oznaczać co innego dla każdego człowieka) czy między krajami (kultura i historia danego kraju implikują znaczenie materialnych warunków życia). Wynika to ze zmian ludzkich aspiracji i przyjęcia jako punktu odniesienia relatywnego poziomu dochodów, czyli porównanie do innych w społeczeństwie, a nie odniesienie do wartości absolutnych (Easterlin, 1974; Frey, Stutzer, 2002; Graham, 2009).

⁵ <http://www.oecd.org/statistics/betterlifeinitiativemeasuringwell-beingandprogress.htm>.

⁶ Np. analizy prowadzone przez autorów wydawanego corocznie raportu o rozwoju społecznym HDI, <http://hdr.undp.org/en/>.

Jeszcze istotniejszą kwestią jest wycena efektów aktywności gospodarczej. Zazwyczaj stosuje się tutaj wielkości monetarne, wyrażane w cenach rynkowych. Oznacza to, że jeden diament jest wart więcej niż woda potrzebna do napojenia setek ludzi, choć znaczenie tego diamentu dla jednostek (tych, które go nie posiadają) czy dla społeczeństwa ogółem jest znikome. Zatem dobra postrzegane przez pryzmat ich cen nie reprezentują jednoznacznie poziomu dobrostanu.

Pomiar dobrostanu materialnego na poziomie makro odbywa się za pomocą PKB. Raport Komisji dotyczący Pomiaru Efektywności Gospodarczej i Postępu Społecznego (tzw. raport Stiglitz) podkreślał, że punkt ciężkości powinien być przeniesiony z pomiaru produktywności gospodarki na pomiar dobrostanu ludzkiego (Stiglitz i in., 2009). Raport rekomendował w szczególności, aby w ocenie dobrostanu materialnego zwracać uwagę przede wszystkim na dochody i wydatki, a nie na produkcję. Nacisk powinien być położony na perspektywę gospodarstwa domowego, a dotychczasowe analizy powinny być poszerzone o zasobność, a także dystrybucję, a nie zajmować się wyłącznie poziomem poszczególnych zjawisk.

Do oceny stanu gospodarki wykorzystuje się dane makro, czyli agregaty branżowe, wielkości uzyskiwane z wielu źródeł i łączone według metodologii rachunków narodowych (*System...*, 2009). W konsekwencji informacje na temat gospodarstw domowych dostępne są w formie zbiorczej — jako sektor gospodarstw domowych. Największym ograniczeniem tego podejścia jest brak możliwości analizy różnicowań. Zmiana wielkości PKB przypadającego na mieszkańca pozwala jedynie stwierdzić, o ile wzrosła globalna produkcja (uwzględniając łączną zmianę liczby ludności), natomiast nie mówi nic o różnicowaniach między poszczególnymi grupami społeczeństwa. W skrajnym przypadku wzrost może dotyczyć 1% populacji, podczas gdy dla 99% sytuacja pogorszyła się.

Uwzględnienie aspektu dystrybucji zasobów ekonomicznych jest możliwe jedynie w przypadku korzystania z danych mikro dotyczących gospodarstw domowych i jednostek. Zastosowanie metod statystycznych, takich jak współczynnik Giniego czy krzywa Lorenza, pozwala analizować zjawiska nierówności dochodów czy gwałtownych zmian w sytuacji materialnej, a przez to stosować odpowiednie instrumenty polityki społeczno-ekonomicznej.

Ważnym składnikiem dobrostanu jest także działalność niepodlegająca mechanizmom rynkowym. Produkcja żywności na własny rachunek czy opieka nad dziećmi w domu nie są włączane do systemu rachunków narodowych, ponieważ nie można ich opisać w kategoriach monetarnych, z pewnością mają jednak istotny wpływ na poziom konsumpcji czy warunki życia. Dane mikro mogą uwzględniać ten wymiar, czego przykładem jest badanie budżetu czasu⁷, jednak obecnie nie istnieją mechanizmy pozwalające włączyć aktywność nierynkową do oceny dobrostanu człowieka.

⁷ Opis metodologii stosowanej przez Eurostat można znaleźć: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-RA-08-014.

Tradycyjna analiza dobrostanu materialnego uwzględnia jeden jego wymiar, np. dochody. Jednak zjawisko to ma charakter wielowymiarowy i dlatego jego analiza powinna uwzględniać także konsumpcję, zasobność czy działalność niefunkcyjną.

Konsumpcja, czyli wydatki na towary i usługi konsumpcyjne oraz pozostałe wydatki gospodarstwa domowego, jest faktycznym miernikiem zaspokojenia potrzeb. Wydatki podlegają mniejszym fluktuacjom niż dochody (przy założeniu *status quo* gospodarstwa domowego, np. narodziny dziecka mogą jednorazowo zmienić poziom i strukturę wydatków), ponieważ mogą być pokrywane także z oszczędności, dlatego są lepszym wskaźnikiem warunków życia (Cutler, Katz, 1992; Meyer, Sullivan, 2003).

Dochód jest składnikiem zmiennym i może dostarczyć tylko częściowej informacji o sytuacji ekonomicznej człowieka. Takie zdarzenia, jak zmiana miejsca pracy czy poziomu dochodów mogą mieć wieloraki wpływ na dobrostan.

Z kolei zasobność, jako miernik stanu zasobów, jest wskaźnikiem bardziej stabilnym. Odzwierciedla zgromadzone oszczędności i inwestycje, które mogą być wykorzystane w celu podtrzymania możliwości konsumpcyjnych w okresie spadku dochodów. Jakość życia gospodarstw domowych bogatych w zasoby, a osiągających przeciętne lub niskie dochody może być wyższa niż gospodarstw bez zasobów osiągających wyższe dochody. Posiadane zasoby mogą również służyć do generowania dochodów lub finansowania konsumpcji przez kredyt.

Znacznie mniej badań prowadzono nad korelacją między zasobnością i subiektywnym dobrostanem, jednak te nieliczne wskazują na korelację pozytywną (Headey, Wooden; 2004) oraz negatywną korelację między zadłużeniem i zadowoleniem z życia (Brown i in., 2005).

Dane mikro o dochodach, wydatkach i zasobności mają kluczowe znaczenie w analizie dystrybucji dobrostanu materialnego w kontekście jego związku z organizacją społeczeństwa, efektami prowadzonej polityki oraz możliwościami zaspokojenia potrzeb. Typowe pytania w tym zakresie to:

- jakie są nierówności w dystrybucji dobrostanu materialnego i jak zmieniają się w czasie,
- które grupy społeczne charakteryzuje niski poziom dobrostanu materialnego (wielowymiarowego),
- czym charakteryzują się osoby, które znalazły się i które wyszły z ubóstwa,
- czy gospodarstwa domowe posiadają odpowiednie zasoby, aby utrzymać jakość życia w dłuższym okresie, w tym szczególnie po zakończeniu aktywności zawodowej.

Trzy najważniejsze elementy dobrostanu materialnego łączą wzajemne zależności, które przedstawiono graficznie.

W tej koncepcji zasobność może być mierzona w określonym momencie, a otrzymana wartość pokazuje jej stan. Zmiany wynikają z przepływów dochodów (pozytywne) i wydatków (negatywne).

ZASOBNOŚĆ GOSPODARSTW DOMOWYCH — ZAŁOŻENIA TEORETYCZNE

Zbieranie informacji o zasobności gospodarstw domowych jest istotne, aby zrozumieć sytuację ekonomiczną społeczeństwa. Dane o zasobności wskazują na poziom oszczędności i zadłużenia. Pozwala to odpowiedzieć na pytania, w jaki sposób gospodarstwo domowe może utrzymać swoje zdolności konsumpcyjne w razie bezrobocia, choroby czy przejścia na emeryturę, jakie ma możliwości obsługi zadłużenia, wreszcie — czy jest zagrożone bankructwem.

Wykorzystanie danych o zasobności

Dochody i zasobność pozwalają na realizację potrzeb związanych z konsumpcją. Zasobność odpowiada również za tworzenie dochodu, którym najczęściej są usługi zapewniane przez posiadane nieruchomości i dobra trwałe⁸.

⁸ Według zasad przyjętych przez system rachunków narodowych, mieszkanie czy samochód zapewniają właścicielowi stały przepływ usług (np. transportowych), które należy wliczać do dochodu właściciela.

Zbieranie danych o dochodach ludności ma długą tradycję, głównie z tego względu, że dane te są łatwiejsze do uzyskania i wyceny oraz dlatego, że dochody finansują konsumpcję znaczącej części gospodarstw domowych. Jednak dane na temat zasobności są kluczowym elementem oceny materialnego dobrostanu, a w szczególności następujących celów:

- analizy zachowań ekonomicznych gospodarstw domowych, w szczególności reakcji na szok finansowy i inne zjawiska w gospodarce;
- oceny poziomu życia, możliwości konsumpcyjnych i dobrostanu poszczególnych grup społecznych;
- oceny możliwości utrzymania poziomu konsumpcji w dłuższym okresie oraz koncentracji ryzyka finansowego w różnych grupach społeczeństwa;
- analizy wpływu polityki ekonomicznej na poziom zasobów i zadłużenia gospodarstw domowych.

Łączna analiza dochodów i zasobności umożliwia lepsze zrozumienie dobrostanu materialnego gospodarstw domowych niż tylko jeden z tych wymiarów. Przykładowo, gospodarstwa o niskich dochodach, ale o wyższym niż przeciętny poziomie zasobności nie muszą być w gorszej sytuacji niż gospodarstwa o przeciętnym dochodzie, ale nieposiadające majątku. Z kolei gospodarstwa o niskim poziomie zarówno dochodu, jak i zasobności są właśnie tymi, do których powinno być kierowane wsparcie.

Zasobność wpływa na konsumpcję gospodarstw domowych w różny sposób. Przykładowo gospodarstwa, których zasobność wzrosła z powodu wzrostu cen majątku mają możliwość zwiększenia wydatków poprzez sprzedaż części majątku lub zaciągnięcie kredytu pod zastaw posiadanych zasobów. Nierówności w posiadanym majątku są zazwyczaj większe niż nierówności dochodowe — analiza gospodarstw z najwyższej grupy zasobowej (np. 1% najzasobniejszych) pozwala analizować sposoby koncentracji majątku, jego zmiany i czynniki nań wpływające.

Ważne jest także, jak przedstawia się dystrybucja poszczególnych klas zasobów i zadłużenia. Część gospodarstw domowych może mieć wysoki poziom zobowiązań wrażliwych na zmianę cen aktywów (np. nieruchomości). Spadek cen nieruchomości może zagrozić płynności finansowej tych gospodarstw.

Kolejnym zastosowaniem danych na temat zasobności jest analiza zależności między rozwojem rynku finansowego a majątkiem gospodarstw domowych oraz ocena możliwości zaciągania kredytów.

Coraz istotniejszym problemem jest poziom i struktura zasobów osób, które zbliżają się do wieku emerytalnego, pozwalające ocenić możliwości utrzymania przez nie jakości życia po przejściu na emeryturę.

Koncepcje i definicje

Koncepcja „zasobności” odnosi się do zasobów ekonomicznych w formie aktywów i zobowiązań w określonym momencie. Zasady mikrostatystyki zasobności, oparte na systemie rachunków narodowych, definiują ją jako wymiar, który ma wartość ekonomiczną i jest przedmiotem praw własności.

Głównym pojęciem w statystyce zasobności jest **majątek netto**, czyli wartość pieniężna wszystkich posiadanych przez gospodarstwo domowe (lub jednostkę) aktywów pomniejszona o wartość zobowiązań w określonym momencie. Tak pojmowany majątek netto może być dodatni (jeśli wartość aktywów jest wyższa niż wartość zobowiązań) lub ujemny (jeśli zobowiązania przeważają nad aktywami).

Aktywa definiuje się jako jakąś korzyść lub zbiór korzyści przypisanych właścicielowi, wynikających z faktu posiadania lub korzystania z nich w określonym okresie. Aktywa mogą mieć postać finansową lub niefinansową i to rozróżnienie jest zaznaczone w statystyce mikro.

O zobowiązaniach mówimy wtedy, gdy jednostka (np. gospodarstwo domowe) zobowiązana jest do wniesienia opłaty na rzecz innej jednostki.

Aby zostać zaliczonym do aktywów lub zobowiązań, prawo lub roszczenie muszą być bezwarunkowo uznane przez obie strony umowy. Warunkowe aktywa to takie, które mogą stać się nimi tylko w przypadku powstania zjawiska (np. wygrane na loterii lub w konkursie). Ich pojawienie się nie jest pewne, tak więc aktywa lub zobowiązania warunkowe są wykluczone z zasad statystyki zasobności. Do zasobów zalicza się również te, które są związane z działalnością gospodarczą członków gospodarstwa domowego, jeśli jest ona prowadzona w ramach przedsiębiorstwa niemającego osobowości prawnej.

Do typowych aktywów finansowych zalicza się gotówkę, depozyty bankowe, akcje, obligacje oraz jednostki w funduszach inwestycyjnych, a typowe zobowiązania to różnego rodzaju kredyty. Najczęściej spotykane aktywa niefinansowe to nieruchomości.

Specjalnym przypadkiem, mającym istotny wpływ na statystykę zasobności jest traktowanie dóbr trwałych. Zgodnie z systemem rachunków narodowych, dobro trwałe to takie, które może być „konsumowane” w dłuższym okresie (np. samochód, sprzęt gospodarstwa domowego). System ten nie zalicza ich do aktywów gospodarstwa domowego. Jednak w ocenie zasobności w skali mikro nie można ich wykluczyć, ponieważ dostarczane przez nie usługi (np. transport, przygotowywanie żywności) wpływają znacząco na dobrostan gospodarstw domowych. Dlatego statystyka zasobności traktuje je jako aktywa niefinansowe, dostarczane usługi jako konsumpcję, a usługi pomniejszone o koszty użytkowania i deprecjację wartości — jako dochód gospodarstw domowych. Takie podejście powoduje, że konsumpcja jest bardziej równomiernie rozłożona niż gdyby przyjęto moment zakupu jako moment konsumpcji dobra.

Zmiany zasobności

Zmiany zasobności gospodarstwa domowego między dwoma okresami odzwierciedlają przepływy zarówno transakcyjne (np. przeznaczenie części dochodu na oszczędności), jak i nietransakcyjne (np. zmiana wartości posiadanych nieruchomości). Może zmieniać się też struktura zasobów, przykładowo, gdy posiadane oszczędności przeznaczane są na kupno mieszkania. Dla celów staty-

styki zasobności identyfikacja przepływów mających wpływ na wartość zasobów jest niezwykle istotna. Pozwala m.in. określić czynniki wpływające na wzrost lub obniżenie wartości zasobów czy kierunki zmian w strukturze zasobów (np. zasoby finansowe zamieniane na niefinansowe).

Do głównych przepływów wpływających na poziom zasobów należą:

- oszczędności — mają charakter rezydualny, definiowane jako różnica między dochodami a wydatkami;
- transfery kapitałowe — transakcje, w których jedna strona dostarcza produkt lub usługę bez otrzymania za nią bezpośredniego ekwiwalentu od drugiej strony; są to transakcje znacznej wartości, np. prezenty o większej wartości, spadki, darowizny, podatki od spadku itp.;
- transfery bieżące — specjalny rodzaj transferów kapitałowych, które dokonywane są regularnie, np. przekazy pieniężne między gospodarstwami, płatność podatku dochodowego itp.;
- transakcje dotyczące zasobów niefinansowych — zakup lub sprzedaż zasobów mających charakter aktywów trwałych, zapasów, przedmiotów wartościowych, np. mieszkania i inne nieruchomości, dobra trwałe, złoto, pojazdy czy wyposażenie potrzebne do prowadzenia działalności gospodarczej;
- transakcje dotyczące zasobów finansowych — tworzenie, przekształcenie lub umorzenie praw lub zobowiązań finansowych, np. zakup lub sprzedaż papierów wartościowych, zaciągnięcie lub spłata kredytu, założenie lub likwidacja lokaty;
- zyski lub straty — odnoszą się do nominalnych zysków lub strat uzyskiwanych z racji posiadania określonych zasobów jako rezultat zmian cen zasobów, np. zmiana wartości posiadanych nieruchomości lub papierów wartościowych;
- inne przepływy — jako rezultat niecodziennych zdarzeń wpływających na wartość posiadanych zasobów, np. obniżenie wartości mieszkania wskutek katastrofy naturalnej czy umorzenie wierzytelności z powodu bankructwa wierzyciela.

Komponenty i klasyfikacje zasobności

W celu dokładniejszej analizy dokonuje się dekompozycji zasobów na szczegółowe elementy. Struktura zasobów obrazuje udział gospodarstw domowych w poszczególnych rynkach zasobów, dywersyfikacji zasobów w gospodarstwach domowych oraz obserwacji zmian.

W zestawieniu przedstawiono klasyfikację komponentów zasobności rekomendowaną przez OECD na potrzeby ramowych zasad statystyki zasobności wykorzystującą doświadczenia m.in. Luxembourg Income Study⁹.

⁹ Więcej informacji na temat Luxembourg Income Study: <http://www.lisdatacenter.org/about-lis/>.

ZESTAWIENIE KOMPONENTÓW ZASOBNOŚCI GOSPODARSTW DOMOWYCH

Wyszczególnienie	Nazwy komponentów zasobności
W1 — Aktywa niefinansowe	
W1.1	mieszkanie zajmowane przez właściciela
W1.1.1	główne miejsce zamieszkania
W1.1.2	inne mieszkanie
W1.2	inne nieruchomości
W1.3	dobra trwałe
W1.3.1	pojazdy
W1.3.2	inne dobra trwałe
W1.4	przedmioty wartościowe
W1.5	własność intelektualna i inne aktywa niefinansowe
W2 — Aktywa finansowe	
W2.1	gotówka i depozyty bankowe
W2.2	obligacje i inne dłużne papiery wartościowe
W2.3	udział we własnych przedsiębiorstwach nieposiadających osobowości prawnej
W2.4	akcje i inne udziały w przedsiębiorstwach
W2.4.1	udziały w przedsiębiorstwach
W2.4.2	inne udziały
W2.5	jednostki w funduszach inwestycyjnych
W2.6	ubezpieczenie na życie
W2.7	fundusze emerytalne
W2.7.1	publiczne fundusze emerytalne
W2.7.2	prywatne fundusze emerytalne
W2.8	inne aktywa finansowe
W3 — Zobowiązania	
W3.1	kredyty mieszkaniowe
W3.1.1	kredyty na główne miejsce zamieszkania
W3.1.2	pozostałe kredyty mieszkaniowe
W3.2	inne kredyty na nieruchomości
W3.3	kredyty na inwestycje
W3.3.1	pożyczki na aktywa finansowe
W3.3.2	pożyczki na przedmioty wartościowe
W3.3.3	pożyczki na inne aktywa niefinansowe
W3.4	kredyty na dobra trwałe
W3.4.1	kredyty samochodowe
W3.4.2	kredyty na inne dobra trwałe
W3.5	kredyty konsumpcyjne i inne zobowiązania
W3.5.1	kredyty edukacyjne
W3.5.2	inne zobowiązania
WT	majątek ogółem (majątek netto)

Komponenty te obejmują podstawowy zakres zasobów. W praktyce w wielu krajach prowadzi się analizy na bardziej szczegółowych danych. Zależy to od specyfiki rynku i zachowań gospodarstw domowych.

Wymienione zasoby definiowane są w sposób następujący:

Aktywa niefinansowe to zasoby materialne otrzymane w wyniku produkcji, zasoby naturalne oraz niematerialne, z którymi nie łączą się roszczenia finansowe.

we. Mogą to być budynki, urządzenia, grunty czy kontrakty bądź prawa do korzystania. Najczęściej spotykane aktywa niefinansowe to:

- a) mieszkanie zajmowane przez właściciela — dom lub mieszkanie, w którym zamieszkuje gospodarstwo domowe, a jego właścicielem jest jeden z członków tego gospodarstwa;
- b) inne mieszkanie — dom lub mieszkanie, którego właścicielem jest jeden z członków tego gospodarstwa, w którym ktoś z gospodarstwa domowego przebywa od czasu do czasu (nie wlicza się tu mieszkań/domów wakacyjnych);
- c) inne nieruchomości — mieszkalne i niemieszkalne budynki oraz grunty, mogą być używane przez któregoś z członków gospodarstwa domowego lub wynajmowane;
- d) pojazdy — samochody, motocykle, łodzie, samoloty;
- e) inne dobra trwałe — wyposażenie mieszkań posiadanych przez gospodarstwo domowe, np. urządzenia kuchenne, meble, sprzęt komputerowy, odzież i inne;
- f) przedmioty wartościowe — dobra, których głównym zadaniem jest przede wszystkim zachowanie wartości, np.: kamienie szlachetne, wartościowa biżuteria, dzieła sztuki, antyki itp.;
- g) własność intelektualna — aktywa niefinansowe mające zazwyczaj postać niematerialną, np. prawa własności do utworów literackich czy programów komputerowych, umowy czy licencje (np. licencja wykonywania zawodu).

Pojęcie **aktywów finansowych** odnosi się do roszczeń finansowych mających postać płatności na rzecz wierzyciela zgodnie z warunkami umowy. Do głównych kategorii tej grupy należą:

- a) gotówka i depozyty bankowe — banknoty i monety, kwoty zgromadzone na rachunkach bieżących i lokatach bankowych;
- b) obligacje i inne dłużne papiery wartościowe — dokumenty poświadczające zadłużenie, np. obligacje Skarbu Państwa, samorządowe i przedsiębiorstw, krajowe i zagraniczne, certyfikaty depozytowe, bony skarbowe i podobne instrumenty;
- c) udziały we własnych przedsiębiorstwach nieposiadających osobowości prawnej — udziały netto (aktywa finansowe + niefinansowe – zobowiązania) w przedsiębiorstwach, których członkowie gospodarstwa domowego są właścicielami i w których pracują, wyceniane zazwyczaj według wartości, po jakiej mogłyby być sprzedane;
- d) akcje i inne udziały w przedsiębiorstwach — dotyczą zarówno przedsiębiorstw notowanych na giełdzie papierów wartościowych, jak i spółek niepublicznych;
- e) jednostki w funduszach inwestycyjnych — przedsięwzięcia zbiorowego inwestowania, np. fundusze inwestycyjne, hedgingowe, powiernicze i inne;
- f) ubezpieczenia na życie — obejmują roszczenia właścicieli polis ubezpieczenia na życie gwarantujące wypłatę sumy ubezpieczenia w przypadku śmierci lub kalectwa ubezpieczonego;
- g) fundusze emerytalne — roszczenia członków funduszy emerytalnych, zarówno publicznych jak i prywatnych, bez względu na zasadę wypłaty świadcze-

nia. Dotyczy to obowiązkowych i dobrowolnych systemów. Wielkość aktywów ustala się jako wartość rachunku w funduszu emerytalnym, jednak nie zalicza się tutaj uprawnień do publicznych świadczeń z ubezpieczenia społecznego.

Zobowiązanie powstaje wówczas, gdy jednostka jest zobligowana (pod określonymi warunkami) do wniesienia płatności na poczet innej jednostki. Większość zobowiązań to kredyty, czyli zobowiązania, w których wierzyciel pożycza środki bezpośrednio dłużnikowi, a roszczenia wierzyciela ewidencjonowane są w formie dokumentu niepodlegającego negocjacji. Klasyfikacja kredytów odzwierciedla cel zaciągnięcia kredytu, a nie użyte zabezpieczenie. Do najważniejszych kategorii zobowiązań należą:

- a) kredyty mieszkaniowe — przeznaczone na główne miejsce zamieszkania oraz inne domy i mieszkania posiadane przez członków gospodarstwa domowego; zarówno kredyty na zakup, jak i remont lokalu;
- b) inne kredyty na nieruchomości — przeznaczone na zakup, rozbudowę lub remont mieszkań niebędących głównym miejscem zamieszkania, budynków niemieszkalnych i gruntów;
- c) kredyty na inwestycje — to kredyty na zakup aktywów będących inwestycjami lub lokata kapitału; wchodzi do tej kategorii kredyty na zakup akcji i innych aktywów finansowych, na zakup wartościowych przedmiotów oraz praw intelektualnych;
- d) kredyty na dobra trwałe — przeznaczone na zakup samochodów i innych pojazdów, a także dóbr trwałych, jak elektronika, meble, artykuły gospodarstwa domowego;
- e) kredyty konsumpcyjne i pozostałe — w tej kategorii znajdują się kredyty edukacyjne (przeznaczone na pokrycie kosztów nauki), kredyty na zakup wakacji czy produktów konsumpcyjnych oraz wszelkie kredyty, których przeznaczenie jest trudne do zidentyfikowania (np. limit kredytowy na koncie bankowym), a także pożyczki na rzecz innych osób i gospodarstw domowych.

Poza zebraniem informacji o rodzajach i celach kredytów ważne jest również zabezpieczenie kredytu, np. mieszkanie, inna nieruchomość, samochód, aktywa przedsiębiorstwa. Istotne jest rozróżnienie kredytów zabezpieczonych od tych bez zabezpieczenia.

Zobowiązania na rzecz prowadzonej działalności gospodarczej nie są — według OECD — zaliczane do elementów zasobności gospodarstw domowych, ponieważ składnikiem aktywów finansowych gospodarstwa domowego jest wartość netto przedsiębiorstwa (aktywa minus zobowiązania).

POMIAR ZASOBNOŚCI MATERIALNEJ

Kwestia pomiaru zasobności jest bodaj najtrudniejszym elementem zasad statystyki tej kategorii ekonomicznej. Wydatki i dochody to przepływy, wyrażane zazwyczaj w wartościach pieniężnych, dokonywane i otrzymywane regular-

nie przez gospodarstwa domowe. W przypadku zasobności istnieje więcej kwestii do rozwiązania — dominują tutaj zasoby niefinansowe, a więc istnieje konieczność ich wyceny, a analiza obejmuje wartości dodatnie (aktywa) i ujemne (zobowiązania). Dodatkowo, uzyskanie danych od gospodarstw domowych jest znacznie trudniejsze niż danych o wydatkach czy nawet dochodach.

Wycena powinna być przede wszystkim spójna, czyli dokonana w identyczny sposób w przypadku wszystkich składników zasobów. System rachunków narodowych, a za nim także ramowe zasady statystyki zasobności, zaleca stosowanie bieżącej wartości rynkowej do wyceny wszystkich kategorii. Takie podejście umożliwia porównanie z kategoriami przepływów, czyli dochodami i wydatkami. Zapewnia także proste porównanie aktywów między sobą oraz między poszczególnymi grupami gospodarstw domowych.

Bieżąca wartość rynkowa odnosi się do ceny, za jaką dana pozycja zasobów mogłaby być sprzedana lub kupiona. Jednak w przypadku badań gospodarstw domowych kwestią sporną jest wycena tych dóbr, które nie są wyceniane na rynku. Takie problemy mogą również wystąpić w przypadku dóbr skomplikowanych w wycenie. Przykładem — bardzo istotnym, ponieważ często stanowiącym większość posiadanych przez gospodarstwo domowe zasobów — jest wycena mieszkania. Nie sposób wykonać jej obiektywnie póki mieszkanie nie zostanie faktycznie sprzedane. Wycena podlega wielu subiektywnym kryteriom (np. „nigdy nie sprzedam, ponieważ to mój dom rodzinny”), może się okazać, że w ostatnim czasie nikt nie sprzedał mieszkania w tej okolicy. Wpływ na cenę ma także czas (bessa lub hossa na rynku, szybka sprzedaż z akceptacją niższej ceny lub odroczone w czasie). Tym niemniej najlepszym podejściem do wyceny zasobów jest przybliżenie aktualnej wartości rynkowej w momencie badania.

Podejście takie może jednak napotkać na duże problemy praktyczne. Należy sformułować wytyczne metodologiczne do wyceny każdej kategorii zasobów, szczególnie tych, które są rzadko wyceniane na rynku. Kluczową kwestią jest uzyskanie informacji od respondentów: w pierwszej kolejności — zgoda na udzielenie informacji, w drugiej — rzetelna wycena zasobów przez przedstawiciela gospodarstwa domowego.

Podstawowa zasada pomiaru to rejestracja aktywów i zobowiązań jednego gospodarstwa domowego w tym samym momencie. Jest to konieczne w celu zachowania spójności między zbieranymi informacjami, w szczególności bez tej zasady nie byłoby możliwe wyliczenie zmiennych zagregowanych, takich jak majątek netto. Najczęściej wyznacza się jeden termin do określenia wartości aktywów, np. ostatni dzień roku. Takie podejście stwarza jednak istotne praktyczne trudności podczas zbierania danych — respondenci mogą mieć dane o wartości niektórych aktywów tylko na określony moment, który niekoniecznie pokrywa się z momentem określonym przez autorów badania, a wyznaczenie dla wszystkich osób jednego momentu (np. na ostatni dzień ub. roku) powoduje, że nie każdy respondent potrafi lub może podać wartość właśnie w tym dniu.

Wyznaczenie takiego momentu odniesienia jest kluczowe do analiz zasobności i w przeciwieństwie do przepływów (dochodów, wydatków), gdzie okresem jest np. miesiąc bądź rok, w przypadku zasobności powinien to być jeden dzień roku.

Dane na temat zasobności na poziomie mikro uzyskiwane są z następujących źródeł:

- wielotematyczne badania ankietowe, gdzie jednym z działów/modułów jest zasobność;
- badania ankietowe dotyczące dochodów i zasobności;
- dane pochodzące od instytucji finansowych;
- dane administracyjne gromadzone przez służby podatkowe/skarbowe;
- prywatne bazy danych o wartościowych aktywach, jak dzieła sztuki, rezydencje.

W praktyce wielu krajów dane na temat zasobności mogą pochodzić z kilku źródeł jednocześnie. Źródłem dominującym są badania ankietowe, pomimo największej wady, jaką jest wysoki odsetek braków odpowiedzi, a co za tym idzie — wysoki błąd pomiaru. Zapewniają one jednak najszerszy zakres informacji, w powiązaniu z cechami charakterystycznymi osób i gospodarstw domowych, umożliwiając ich klasyfikację.

Pozostałe źródła danych — od instytucji finansowych (dane na temat aktywów finansowych), administracyjne (np. na temat zarejestrowanych pojazdów i mieszkań) czy prywatne bazy danych (wybiórcze kategorie aktywów) — mają niezaprzeczalną zaletę niskiego błędu pomiaru, jednak obejmują wybrane kategorie aktywów i zobowiązań oraz nie zapewniają możliwości klasyfikacji gospodarstw domowych.

W pomiarze zasobności istnieje rozróżnienie na jednostkę badania (od której uzyskuje się informacje) i jednostkę analizy (której dotyczy wytworzona statystyka). Zazwyczaj jest to ta sama jednostka, najczęściej gospodarstwo domowe lub osoba. W przypadku zasobności dane są często zbierane zarówno dla całego gospodarstwa domowego, jak i poszczególnych jego członków. Podstawową jednostką analizy jest jednak — podobnie jak w przypadku dochodów czy wydatków — gospodarstwo domowe, ponieważ wiele zasobów, których właścicielem jest konkretna osoba, użytkowanych jest przez całe gospodarstwo domowe (szczególnie mieszkanie lub dom, łącznie z kredytem hipotecznym).

Podsumowanie

Zasobność jest niezbędna do zrozumienia zachowań konsumentów na rynku i do oceny efektów stosowanej polityki ekonomiczno-społecznej. Koncepcję i podstawowe definicje oparto na systemie rachunków narodowych. Jednak do zrozumienia możliwości konsumpcyjnych, reakcji na szok finansowy czy możliwość obsługi zadłużenia przez gospodarstwa domowe konieczna jest analiza mikro, czyli gospodarstw domowych. Najlepszym źródłem danych na tym poziomie są badania ankietowe.

Obecnie żadna instytucja (publiczna czy prywatna) w Polsce nie prowadzi badań zasobności materialnej (czyli wartości majątku posiadanego przez obywateli naszego kraju). Jest to niezwykle trudne badanie z uwagi na przedmiot i niechęć respondentów do podawania tego typu danych, jednak ich podjęcie wydaje się koniecznością, ponieważ jest to jedyna metoda szacowania np. liczby oraz cech gospodarstw domowych zagrożonych utratą płynności finansowej.

Z uwagi na duże znaczenie zasobności w analizach sytuacji finansowej gospodarstw domowych, Narodowy Bank Polski we współpracy z GUS rozpoczął prace nad badaniem sytuacji majątkowej gospodarstw domowych (praca metodologiczna „Zasobność gospodarstw domowych” ujęta w bazie informacyjnej *Polska statystyka publiczna na 2013 r.*). Działania te oparto na doświadczeniach Europejskiego Banku Centralnego, który przeprowadził w latach 2010 i 2011 pierwsze europejskie badania finansów i konsumpcji gospodarstw domowych, obejmujące wszystkie kraje należące do strefy euro¹⁰.

Aktywność ta pokazuje, że istnieje potrzeba rozszerzenia badań społecznych o tematykę zasobności materialnej. Ocena sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych wymagać będzie zintegrowanych analiz dochodów, wydatków i zasobności gospodarstw domowych.

mgr Radosław Antczak — GUS

LITERATURA

- Berger-Schmitt R., Noll H.-H. (2000), *Conceptual framework and structure of a European System of Social Indicators*, „EuReporting Working Paper”, No. 9, Centre for Survey Research and Methodology, Mannheim
- Brown S., Taylor K., Wheatley-Price S. (2005), *Debt and distress: evaluating the psychological cost of credit*
- Bywalec Cz. (2009), *Ekonomika i finanse gospodarstw domowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Constanza R., Hart M., Posner S., Talberth J. (2009), *Beyond GDP: the need for new measures of progress*, „The Pardee papers”, No. 4, Boston University
- Cutler D. M., Katz L. F. (1992), *Rising inequality? Changes in the distribution of income and consumption in the 1980s*, *American Economic Review*, vol. 82, No. 2
- Diagnoza Społeczna 2011. Warunki i jakość życia Polaków* (2011), red. J. Czapieński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa
- Drewnowski J., Scott W. (1966), *The level of living index*, Report, No. 4, UNRISD
- Easterlin R. (1974), *Does economic growth improve the human lot?*
- Frey B., Stutzer A. (2002), *Happiness and economics: how the economy and the institutions affect well-being*

¹⁰ Szczegóły na temat badania *Eurosystem Household Finance and Consumption Survey* na stronie Europejskiego Banku Centralnego: http://www.ecb.int/home/html/researcher_hfcn.en.html.

- Friedman M. (1957), *A theory of the consumption function*, Princeton University Press, <http://papers.nber.org/books/frie57-1>
- Graham C. (2009), *Happiness around the world: the paradox of happy peasants and miserable millionaires*
- Headey B., Wooden M. (2004), *The effects of wealth and income on subjective well-being and ill-being*
- Kuznets S. (1934), *National income 1929—1932. 73rd US Congress, 2d session*, „Senate document”, No. 124, http://fraser.stlouisfed.org/docs/publications/nipab/19340104_nationalinc.pdf
- Meyer B. D., Sullivan J. X. (2003), *Measuring the well-being of the poor using income and consumption*, „Journal of Human Resources”, vol. 38
- Nordhaus W. D., Tobin J. (1972), *Is growth obsolete?*, „National Bureau of Economic Research”, No. 96, New York
- OECD framework for statistics on the distribution of household income, consumption and wealth (2013), OECD Publishing, <http://www.oecd.org/statistics/ICW-Framework.htm>
- Pacho W. (2009), *Od stagnacji do wzrostu gospodarczego*, [w:] *Szkice z dynamiki i stabilizacji gospodarki*, red. W. Pacho, Oficyna Wydawnicza SGH
- Słaby T. (2011), *Nowe propozycje w badaniach jakości życia*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów”, Zeszyt Naukowy nr 108, SGH
- Stiglitz J. E., Sen A., Fitoussi J.-P. (2009), *Report by the Commission on the measurement of economic performance and social progress*, <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm>
- System of National Accounts 2008 (2009), New York, <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf>
- Zachłód-Jelec M. (2008), *Koncepcja bogactwa gospodarstw domowych. Szacunki dla Polski*, „Gospodarka Narodowa”, nr 9

SUMMARY

This paper presents the objectives and basic theoretical assumptions of household wealth. The concept of wealth, in addition to income and consumption, is a third category of financial analysis at the micro level. This category is less common than the other two, but is a necessary follow-up analysis of consumer behavior and predict their response to changes in the financial (i.e. shocks). The main thesis of the article was based on the work of the OECD Expert Group, which the Author was a member of. In addition to presenting definitions, classifications and the principles of wealth measuring, the text embedded the test category in the current research on economic development and material welfare.

РЕЗЮМЕ

Статья представляет цели и теоретические предположения богатства домашних хозяйств. Понятие благосостояния является, кроме дохода и потребления, третьей категорией анализа финансового положения на микроуровне. Эта категория используется реже чем две

остальные, но она необходимая как дополнение анализа поведения потребителей и прогноз их реакции на финансовые изменения (так называемые шоки, потрясения). Основной тезис статьи основан на работе группы экспертов ОЭСР, которой автор статьи был членом. Кроме представления определений, классификации и принципов измерения богатства, статья определяет место обследуемой категории в совокупности обследований экономического развития и материальной зажиточности.